

Salgótarjáni krónika

(1956 október — 1956 december)

BEVEZETŐ

A dolgok: a folyamatok és az események megértéséhez több tényezőt kell figyelembe vennünk. Dolgozatom arra vállalkozott, hogy több forrásból merítve, megkísérelje az időszak rekonstrukcióját, és összefoglalóan közrebocsátsa az eddig ismert tényeket. Célom nem volt egyéb, mint az, hogy a tévhitök és hittek sűrű hálójával beszótt eseményeket időrendben újra áttekintsem. A kronológia legyen segítségünkre a harminchárom évvel ezelőtt történtek, jobb megértésére, újragondolására, az összefüggések lehető legtöbb oldalú megismerésére. Legyen ösztönzője a további munkálatoknak, a kutatások folytatásának.

Salgótarján, 1956-ban még csak hat éve volt megyeszékhely. Az új közigazgatási szerepkörrel, állítható: a központi intézkedés pozitív jelenségek, folyamatok elindulását eredményezte. A régi városi keretek, a kapitalizmustól örökölt, ténylegesen meglévő és ható erővonalak szétfeszítése járt ez esemény nyomában: a településszerkezet, a lakásviszonyok korszerűsítési igénye, az infrastruktúralis, a kulturális feladatok távlatos megfogalmazása cél, egyben konkrét lehetőség is volt az itt élőknek.

Míndez a változás, a gyakorlatban egyre nyomasztóbb: hol jobban, hol kevésbé szigorúan érvényesülő társadalmi fejlődés erőterében ment végbe. A meglévő viszonyok, körülmények az addigi salgótarjáni helyi, városi funkciók ellátásához is szűkösek voltak. Így óriási terhet is jelentett az új, a megyeközponti szerepkör ellátása. Mert tény: a feladat felvállalásánál nem a többirányú gazdasági, társadalmi, kulturális – feltételek jelenléte volt a döntő, hanem a felülről vezényelt politika szempontjai érvényesültek. Ebben a felfogásban Salgótarján korábbi – a maga korában figyelemre méltó, ma úgy tűnik pontosítandó – munkásmozgalmi, politikai tradíciói mesterségesen megemelődték. Az 1945 utáni beszédek, beszámolók hangsúlyai, hangoztatásai jó példái mindennek. A tradíció előtérbenyomulása azzal járt, hogy a város, a megye irányításában a *kettős leszűkítés* elve érvényesült. Ami azt jelentette, hogy az egyébként az idő síkján is lassan terjeszkedő és formájában korlátozott politikai magatartás, a politikai kultúra azonos töltetű gyakorlata – a korábbiakban az illegalitás körülményei között működött kommunista-sejtek nézetrendszere – kapott nyilvánosságot. Elvileg ez, a többségi érdekek teljesülésére, a történelmi igazságtételre épült, egy idő után azonban egy meghatározott csoport érdeke váltotta fel a közösségi érdeket. A munkásmozgalmi hagyományok közül nemcsak a nemzeti, hanem más szociális felfogás is kiszorult. A hatalmi szférát hosszú ideig – 1945–1956 között mindenképpen – ez a csoportérdek uralta. A folyamatban egyre nyilvánvalóbban erősödött fel a korábbi társadalmi struktúrában elszenvedett sérelem csoportszintű képviselése, az egykori szenvedések kárpótlásának fókuszba kerülése. Az orvoslás tár-

sadalmi méretű szükségessége helyébe szubjektív – személyeket, csoportot érintő – torzult érdekek tolultak.

A két világháború között kialakult fejletlen városi társadalmi szerkezetben a különböző csoportok identitása sem volt kellő minőségű. Ez azt eredményezte, hogy az előzőekben vázolt folyamat indulásakor az új hatalmi pozíciókba kerülők viszonylag könnyen döntöttek a saját előnyükre és más csoportok hátrányára. Ebben az esetben különösen a városi kohéziót meghatározó, a társadalmi hierarchiában középen álló réteg, az értelmiség szenvedett különösen érzékeny vérvesztéséget. A hatalmi szituáció miatt a háttérbe szorítottság társadalmilag elviselhető türése, látenssé vált: nem szűnt meg. Jelenlétére az időről időre előtérbe kerülő, értelmiség vándorlásához kötődő intézkedések utaltak.

A városi élethez nélkülözhetetlen emberi kapcsolatok is átfogalmazódtak a 40-es évek közepétől. Az új viszonyrendszer meghatározó eleme, egyúttal az érvényesülés – az egészséges ambíció és a konjunkturális karrier összemosódó – útja hangsúlyosan a hatalmi szempontok szerint jelöltetett ki.

Ez a határendszer az egyéni és a közösségi közötti mesterségesen eltakart konfliktusok tömegét termelte ki, termelte újjá.

Az 1956 előtti városfejlődésben az itt felvillantott, ugyanakkor lényeginek tartott összefüggéseket olyannak minősítem, amelyek meghatározták Salgótarján társadalmi viszonyait, szabályozták közéletét, befolyásolták az itt élők tetteit.

Meggyőződésem, hogy mindezek következtében, az 1956-os események megértéséhez ezek az összefüggések elengedhetetlenül hozzátartoztak.

PROLÓGUS

1956. augusztus 12-én Kádár János Salgótarjánban nagy tömeg előtt beszédet mondott, amelyben az MDP júliusi határozatát kedvező fordulatot hozó eseményként értékelte.

Főbb politikai megállapításai:

- győzött az élő marxizmus, a dogmatizmussal szemben;
- helyreállt a demokratizmus, a törvényesség;
- a nép és párt egységes cselekvése fontos követelmény;
- fontos szerep vár a HNF-re;
- fő feladat a szektásság elleni küzdelem, az értelmiség, a pártonkívüliekkel szembeni bizalmatlanság elleni fellépés;
- új típusú magatartás a párt részéről a termelés irányításában, a termelőszövetkezetek életében.

KRONOLÓGIA A LEGFONTOSABB ESEMÉNYEKRŐL

1. Októberben a folyamatok lassúak, az erjedés is lassú.

1956. október 23.

A rádió híradásaiból megérkezett Salgótarjánba is a budapesti tüntetés híre. Az első lakossági reagálás a csodálkozás; hogy ilyesmi megtörténhetett. Az elégedetlenség, a társadalmi kritika nem jelentkezett sem korábban, sem akkor nyilvánosan.

október 24.

A korábbi hírforrás elapadt. A munkások többsége szokás szerint dolgozni indult. A hivatalos szervek összeszedték a lőfegyvereket: a vadász- és a kispuskákat. Fő törekvésük az volt, hogy a zavaró okozó eseményeket megállítsák a megye határánál. Ennek érdekében: Borsos Pál alezredes, hadkiegészítő parancsnok, Rácz Károly ÁVH-s őrnagy, arra vállalkozott, hogy ellenőrizteti a Salgótarjánba érkező munkásvonatokat, buszokat. Balassagyarmatra ment 50 fős fegyveres bányászalakulat a rend biztosítására.

október 25.

A hivatalos politikai szervek, a felkelést ellenforradalomnak minősítették. Folyt az egész megyében a Budapestről ideérkező csoportok lokalizálása.

október 26.

A Szabad Nógrád című újság (Fk. Hajdú József megyei első titkár) közölte Kádár János és Nagy Imre október 25-i rádióbeszédeit, amelyeknek fontos minősítése: a felkelés fegyveres küzdelemmé vált. Megalakult a *Nógrád Megyei Ideiglenes (máskor Forradalmi) Nemzeti Tanács*. Zetetői, tagsága később vált véglegessé. Felhívásából a legfontosabb pont: a belső, saját őrség megszervezése volt. Elsősorban fiatalokból kívánta ezt létrehozni.

október 27.

A felkelés egyik legfontosabb központja az acélárugyár. Az itt dolgozó munkások – fő szervezőjük *Farsang János* kezdeményezésére – közül többen végigjárták a város utcáit: tüntetésre hívtak fel. Ledöntötték a szovjet emlékművet.

október 28.

Hajdú József, az MDP megyei első titkára, Rácz Károly ÁVH-s őrnagy családostul, és velük többen Szlovákiába menekültek.

Jakab Sándor fegyvereket, az *Új Szó* című magyar nyelvű újságot, rölapokat hozott magával Csehszlovákiából.

október 29.

Somoskőújfalun, a szlovákiai kapcsolat nehezítésére, az esetleges fegyverszállítás megakadályozására felszedték a határon átvezető hidat. Megalakult az *acélárugyár* nagyüzemi *Ideiglenes Munkástanácsa*. Elnöke: *dr. Magos Béla*, titkára: *Treznayk Ferenc*, akit – az MDP által nyomtatott röpcédula szerint korábban a nyilaspárt egyik szervezője volt – így akartak lejáratni. A gyárban különleges fegyveres alakulatot szerveztek: *Hadady Rudolf* vezetésével. 1923-ban Kolozsvárott született. Róla azt terjesztették, hogy Hitler „Vaskezeszettel” tüntette ki. A gyári fegyveres őrség parancsnoka: *Hárs László*, – korábban őrnagy – lett. Nagy Imre vasárnapi (október 28-i) beszédét bizakodással fogadták. *Vadkertty Loránd*, a Nógrád Megyei Ideiglenes Forradalmi Tanács titkára nyilatkozott az MTI-nek: „Nagy Imre beszédéből kitűnik, hogy az új nemzeti kormány máris reagált a salgótarjáni üzemekből felterjesztett követelések legfontosabb kérdéseire, s elhatározta azok megvalósítását. Az elhangzott beszéd biztosíték arra, hogy az új nemzeti kormány a jogos követeléseket teljesíteni fogja, és megoldja az égető kérdéseket. A Forradalmi Nemzeti Tanács bizalmat szavaz a kormánynak és a munkástanácsok bevonásával mindent megtesz azért, hogy megteremtse a nép követeléseit megvalósításának első feltételét, a rendet és a nyugalmat.”

október 30.

A korábban megalakult Nógrád Megyei Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanács elnökséget választott. Tagjai: *dr. Garamvölgyi Antal* (a kisgazdapárt megyei vezetőségi tagja volt), *Kovács János* (a parasztpártot), *Laukó György* (az MDP-t), *Kecskés Károly* (az SZDP-t) képviselte. Továbbá *Mlinarik István* tanár, *Sartóris Kálmán* mérnök, *Bajtai Jenő*, a megyei tanács osztályvezetője, *Esztergomi Antal*, *Lénárt Andor* tanár, *Édes György* középiskolai tanuló, *Szabó István* rendőrtiszt. Működési központja a megyei tanács épületében rendezkedett be. A választási gyűlésen megjelent kommunisták közül *Jakab Sándort*, *Novák Józsefet*, *Fekete Ottót*, *Szoó Bélát*, akik az MDP különböző szintű megyei vezetői voltak, a gyűlésen résztvevők a terem elhagyására kényszerítették. A volt ÁVH-tagok tevékenységének felülvizsgálatára bizottság alakult: *dr. Sarkadi Nagy István*, *dr. Wágner Jenő*, *Kecskés Károly*, *Szabó Gábor* rendőr alezredes részvételével.

október 31.

A megyei pártbizottság aláírásával a bányászokhoz, munkásokhoz a rémhírterjesztők ellen, a sztrájk befejezésére felhívó röplap jelent meg.

A *Salgótarjáni Iparvidék Forradalmi Munkástanácsa*, – amelynek tagjait pontosan nem ismerjük – és a Nógrád Megyei Forradalmi Nemzeti Bizottság elnöksége a sztrájk ideiglenes megszüntetését kérte.

A szovjetellenesség, a kommunistaellenesség az utcán, a munkahelyeken ezen a napon nyilvánosságot kapott. Rétságról tizenhét főből álló tiszti, tiszthelyettesi katonacsoport érkezett Salgótarjánba, *Deli József* főhadnagy vezetésével. Munkásokból, rendőrökből munkásőrség néven fegyveres szervezet kezdte meg működését. Az egység parancsnoka *Nagy Béla* r.hadnagy.

2. Vitustánc a hatalom körül

1956. november 1.

A Forradalmi Nemzeti Bizottság úgy határozott, hogy felszámolják az MDP székházát. A kommunisták további munkájához egy helyiséget jelöltek ki a szakszervezeti székházban. Megkezdte adásait a rádióadó Salgótarjánban.

november 2.

Észak-magyarországi kormány megalakulásáról tanácskoztak Miskolcon: Borsod–Heves–Nógrád–Szolnok Nemzeti Bizottságai Nógrádból: *Mlinarik István*, *Kecskés Károly*, *dr. Garamvölgyi Antal* vett részt. *Vajó István* (a *Nógrád Népe* című újságban) nyilvánosan bocsánatot kért *dr. Garamvölgyi Antaltól*, mert korábban állásából jogtalanul elbocsátotta.

november 4.

A Nógrád Népe c. megyei lap főszerkesztője *Mlinarik István* lett. A lap közölte az MSZMP Intéző Bizottságának felhívását, a párt újjáalakulásáról.

november 5.

Az acélárugyár Munkástanácsa elhatározta a munka felvételét: „nem célunk az áruhiány”.

november 6.

Felvonultak a szovjet csapatok Salgótarjánban. Az acélgyári Munkástanács közzétette felhívását: „mindenki jelenjen meg munkára!”.

november 5-ről 6-ra virradó éjjel.

Megalakult az *Ideiglenes Munkás-Paraszt Forradalmi Bizottság*. Elnöke *Mrázik János* (1924) nagybányai bányász volt. Tagjainak teljes névsora pontosításra szorul. Azt ismerjük, hogy *Laukó György* volt megyei tanácselnök, *Vajó István*, az MSZMP részéről volt képviselő. A bizottság visszafoglalta a megyei tanács épületét. Nógrád megye karhatalmi parancsnoka: *Árvai Mihály*. A bizottság lapja, *Új Úton* címmel jelent meg.

november 7.

A bányákban újra megindult a munka.

november 8–12. között:

A krónikás a politika, a mindennapi élet történéseiből csak hiányosan tudott érdembenit feljegyezni. Ez biztos nem azt jelentette, hogy csökkent az események sodra, csak azt, hogy a zavarok közepette nagy hiány volt a nyilvánossághól, írásbeli források eddig nem kerültek elő.

november 10.

Az acélgvár, a tűzhelygár, a szolgáltató vállalat, bányüzem forradalmi tanácsainak megbízottai tanácskoztak Nagybányában *Szabó Ervin* vezetésével.

november 12.

Megjelent a városban az írószövetség Kádár-kormány ellenes röplapja.

Az MSZMP országos vezetőinek megbízásából Nógrádból elszármazott, tapasztalt vezetők érkeztek Salgótarjába a politikai és a mindennapi élet szervezésére. Tagjai: *Potbornik József, Havrán István, Toldi János, Oczel János, Dénes Ferenc, Farkas József, Cser Gyula, Matuz József, Vonsik Gyula*. Közöttük a politikai élet normalizálásának módjára nem alakult ki egység. Az egyetnemértésre utalt az, hogy többen – mint *Oczel János* – rövidesen visszatértek Budapestre.

november 13.

A Munkás-Paraszt Forradalmi Bizottság delegációja Budapesten járt. Tagjai *Mrázik János*, dr. *Garamvölgyi Antal*, *Horánn Mihály* bányász, *Vincze László*, az acélgvárból. Találkoztak: *Dobi Istvánnal, Kádár Jánossal, dr. Münich Ferencsel, Apró Antallal*. A Kádár-kormánynek teljes bizalmat adtak. *Mikszáth Rádió* néven Salgótarjában új rádióadó kezdte meg működését. A szovjet egységek másodízben vonultak be Salgótarjába. Az acélgvári csoport elrejtette fegyverét. A Nemzeti Tanács *Mlinarik István* vezetésével ülésezett az acélárugyárban. Részt vett a megbeszélésen *Mrázik János* is. Határozatuk nyomán a Nemzeti Tanács újra elfoglalhatta helyét a megyei tanács épületében. A visszafoglalást – fegyveresen, de összetűzés nélkül – *Hadady Rudolf* vezette. Reggel *Jecsmenik Andor* és társai vették át tőlük az őrséget.

november 14.

Megalakult a *Központi Munkástanács*. Az acélgvári nemzetőrök le akarták fegyverezni a Karancslapujtón gvülekező karhatalmistákat. Fegyveres konfliktusra nem került sor, de a nemzetőrök akciója sem sikerült.

november 15.

Salutin alezredes, Salgótarján szovjet katonai parancsnokának 1. sz. parancsa megjelent; főbb pontjai:

- 17-ig adjanak le minden fegyvert,
- mindennemű tüntetés, felvonulás tilos,
- az üzletek 8–17 óra között nyitva vannak,
- a munkaképes lakosság vegye fel a munkát.

A rendőrség megerősítésére *Ladvánszky Károly* őrnagy, *Koltai alezderes Salgótarjánba* érkeztek. A karhatalom parancsnoka *Darázs István* (1921) lett.
november 17.

Megalakult az MSZMP megyei *Intéző Bizottsága*. Tagjai: *Andó István*, *Jakab Sándor*, *Kovács József*, *László István*, *Olaí Géza*, *Rozgonyi Lukács*, *Tanyai Ferenc*, *Vajó István*. *Főbb jellemzőjük* az, hogy 1945 előtti párttagok és a pártapparátus legszilárdabb tagjai. Vezetőt nem választottak.

november 17–20.

közötti napok eseményeit nem tudtam dokumentálni.

november 21.

A Központi Munkástanács 48 órás sztrájkot hirdetett. Megalakult a *Megyei Munkástanács*. Elnöke: *Szabó Ervin*, aki korábban katonatiszt volt. Helyettese: *Steigerwald Ottó* munkás. Tizennyolc tagja volt. Az alakuló ülésre, amelyen közel háromszáz fő vett részt, meghívták a megyei MSZMP IB képviselőjét, a volt megyei tanács elnökét, *Laukó Györgyöt*.

Követeléseik:

– fel kell oszlatni a karhatalmat, át kell szervezni a megyei tanácsot, új megyei tanácselnök kell (*Laukó György* helyett), az MSZMP IB-át meg kell tisztítani az oda nem való elemektől.

Újjáalakult az *Acélárugyári Munkástanács*. Elnöke: *Ampli István*. Helyettese: *Váraljai István*, titkár *Trezsnyik Ferenc*, az igazgatótanács titkára pedig dr. *Magos Béla* lett, adminisztrátora *Knápiczius József* volt. Elsősorban a szovjet ellenességgel és a szibériai internálással kapcsolatos hírek terjedése erősödött.

november 23.

Vezércikk jelent meg a *Nógrádi Népiújságban* (fejlécén tulajdonosként az MSZMP-t és a megyei tanácsot jelölték) „Az előállott helyzetről”. Az írás, az októberi eseményeket felkelésnek minősítette. A megyei munkástanács úgy határozott, hogy felveszi a kapcsolatot a Borsod–Heves megyei munkástanácsokkal.

november 24–27.

A vihar előtti csend napjai.

november 28.

A megyében működő munkástanácsok elnökeinek értekezlete. Részt vettek: *Szabó Ervin*, *Steigerwald Ottó*, *Tóth Faragó József* titkár, *Mlinarik István*, *Beda József*, dr. *Garamvölgyi Antal*. *Követeléseik:* a karhatalom megtisztítása, a vb-tagjainak, több osztályvezetőjének eltávolítása a megyei tanácsból. *Cser Gyula* kormánybiztos, *Koltai rendőr ezredes* is megjelent a tanácskozáson. *Jakab Sándor*, *Cser Gyula*, a szovjet parancsnok megegyezés nélküli tárgyalást folytatott *Szabó Ervinnel*.

november 29.

A Központi Munkástanács küldöttsége előtt a salgótarjániak megismételték követeléseiket.

november 30.

A Megyei Munkástanács 200 megjelent részvételével gyűlést szervezett a bányatröszt épületében. Elnökölt *Szabó Ervin*. *Programjuk:* A Kádár-kormányt nem ismerik el. A törvényes miniszterelnök *Nagy Imre*. Új tanácselnök kell (*Laukó György* helyett), és új tanácsi végrehajtóbizottság kell. A Munkástanács legyen a legmagasabb hatalmi szerv a megyében. Oszlassák fel a karhatalmon belül működő ún. tisztí századot.

Terveik között szerepelt az, hogy a Munkástanács alakuljon át megyei tanácsná. Elnöke dr. Garamvölgyi Antal, Mlinarik István pedig a megyei lap főszerkesztője és a népművelési osztály vezetője legyen. A gyűlésen Cser Gyula is részt vett, aki közreműködést ígért a kormány irányába. A gyűlést, a karhatalmisták – a gyülekezési tilalomra hivatkozással – feloszlatták.

december 1.

Beda József, Jecsmenik Andor munkástanácsstagok vezetésével delegáció járt Budapesten, a *Munkás-Paraszt Forradalmi Kormányánál*. A fenti követeléseket megismételték azzal, hogy amennyiben azokat nem teljesítik, 48 órás sztrájkot hirdetnek. A küldöttség járt a *Nagybudapesti Munkástanácsnál* is.

december 2.

A Nemzeti Bizottság és a Megyei Munkástanács az acélgárba helyezte megyei központját.

december 3.

A Munkástanács meghirdette és életbe lépett a 48 órás sztrájk.

december 4.

A Munkástanács tagjai újra vissza akartak költözni a megyei tanácsra, de ez nem sikerült. Az ügygel kapcsolatban letartóztatták: Mlinarikot, Kecskést, Lénártot, Garamvölgyit. A pedagógusok követelésére Koltai ezredes kiengedte őket.

december 5.

A bányánál gyűlést rendezett a Munkástanács. Megjelent Pothornik József is.

december 6.

A Megyei Munkástanács tüntetés szervezéséről döntött. Az időpontot december 8-ba jelölték meg. Szabó Ervin delegátusok küldését, és nem a tömegtüntetést tartotta célszerűnek.

december 7.

Megérkezett a Központi Munkástanács futára, a sztrájkfelhívást hozta. Ferencz István fiatal garázmesternek megmutatott egy kéziránátot Dancsák János gépkocsivezető.

december 8.

A 48 órás sztrájkra való felhívás terjesztése miatt hajnalban letartóztatták *Gál Lajos, Viczián Tibor* – kisterenyeci bányászokat, mindketten a helyi munkástanács tagjai voltak. Ez utóbbi októberben szabadult a börtönből, ahová háborús büntett miatt volt elzárva 12 évre. Más forrás szerint lopásért volt elítélve. „Igaz ügyért” címmel keretes cikk jelent meg a Nógrádi Népiújságban. *Tartalmából*: a cikk megvédte a támadásoktól a karhatalmistákat és állítása szerint, a salgótarjáni karhatalmisták között nincs volt ÁVH-s. Leírta: ez a szerv arra hivatott, hogy megakadályozza a restaurációt, bár hibát is vétettek tagjai, jogos volt ellenük a panasz Nagybatonyból, az elkövetett atrocitások miatt Mrázik és a két Bátki ellen. Idézet a cikkből: „A karhatalom beosztottjai és vezetői el vannak tökéelve arra, hogy a nemzeti felkelés vívmányait, népünk becsületos célkitűzéseit és alkotásait becsületos eszközökkel megvédelmézik. Éltesítő elemük a dolgozó nép, fegyverük, hogy igaz ügyért állnak a vártán.” Ezen a napon feloldották a szesztilalmat.

A központi munkástanács felhívásában olvasható „aludjon ki (ezen a napon) a villany, ne legyen gáz”. 11–12-én, 48 órás sztrájk legyen az élet minden területén.

3. A tragikus nap: december 8.

1956. december 8-a, szombat reggel az üzemekben az akkoriban megszokottak szerint kezdődött el a munka. A megyei tanácsi hivatalvezetés a lehetőségek szerint biztosította a munka feltételeit. Tanítás, foglalkozás volt a Rákóczi úti iskolában is. Az e napon is jelenlévő izgalom, nyugtalanság, félelem a mindennapok tartozéka volt.

Reggel 7–8 óra között telefonon értesítették, kisterenyei munkástanácstól kiindulva, az üzemi munkástanácsokat, hogy két bányászt elfogtak, közösen szabadítsák ki őket.

Tíz óra körül a megyei tanács előtti téren gyülekezni kezdtek az első csoportok. Az épületben dolgozók telefonon értesítést kaptak: csak az maradjon az épületben, akinek halaszthatatlan dolga van. A dolgozók nagy többsége hazament. Tíz óra után egyre többen érkeztek, elsősorban a város déli üzemeiből – az öblösüveggyár, a tűzhelygyár, a MÁVAUT, a siküveggyár, a Bányagépgyár – és a környező bányatelepekről: elsősorban Nagybátony és Kisterenye térségéből. A szervezők az üzemi munkástanácsok vezetői voltak. Reggel munkásgyűlés volt az acélgyárban. Ezután indultak a városközpont felé. Az acélgyári tüntetők nem jutottak el a térre.

Háromnegyed tizenegy óra körül megérkezett a karhatalmisták nyolcvan–száz fős csoportja Mrázik János vezetésével. Feladatuk az volt, hogy megvédjék a megyei tanács épületét. Ennek érdekében kordont vontak az épület előtt a Rákóczi úton. Fegyverüket, dobtáras géppisztolyukat a hátukon tartották. Kisebb csoportjuk a Rákóczi úti iskola padlásán, feltételezhető, hogy még más épületekben is az ablakoknál állást foglaltak.

A tömeg két csoportra osztható. Közöttük – technika híján – jóformán nem volt kommunikációs kapcsolat sem. Egyik csoportjuk, a megyei főkapitányság épülete előtt hangos szóval követelte az elfogottak, a politikai foglyok szabadon bocsátását. *Házi* vezérőrnagy és a szovjet városparancsnok ötagú tárgyaló delegáció kijelölését kérte. Az épületet a rendőrökön kívül a jelenlévő két szovjet harckocsi is védte.

A megyei tanács előtt várakozó állásponton volt az egyre szaporodó, többnyire kíváncsiskodó nép. Becsült számuk 2000–3000 fő. A gyülekezőknél nem volt fegyver. A hangoskodásban néhány tucat személy – aki az első sorokban, a karhatalmistákhoz legközelebb álltak – járt élen. A hangoskodás egyre inkább erősödött: szidalmazással változott. Egyre közelebb nyomult a tömeg a karhatalmistákhoz. Pattanásig feszült volt a helyzet, de még mindenki uralkodott idegein. A fellelhető dokumentumok szerint a tömeg háta mögül egyes lövések, rövid sorozatok hallatszottak. Sebesülések is történtek.

Ekkor dobta el *Ferencz István* a kézigránátot, amely a karhatalmisták mögött, fény- és homokcsóvát vetve dörrent. A kézigránátról – utólag kiderült: gyakorló gránát volt. Ezt igazolta az is, hogy a robbanás nyomán senki sem sérült meg, repeszdarabok okozta rongálás az épületen sem volt látható. A szemtanúk egybehangzóan a szabályos gránát szokásos robbanása helyett dörrenésről beszéltek.

Tizenegy óra volt, amikor elszabadult a pokol. A dörrenésre a leguggoló, fekvő karhatalmisták is megijedtek. (Noha a tömeg fegyvertelen volt. Akkor ebben senki sem volt bizonyos.)

Valószínűséggel állítható, hogy tűzparancs ilyen körülmények között nem hangzott el. Az első lövések hangját követően a karhatalmistalánc is tüzelni

kezdett. E csoportból elsőként – a korábbról már ismert – Mrázik János lőtt. Szemtanúk egyértelműsítik, hogy a lánc tagjai közül sokan – ahogy fegyverüket tartották – a levegőbe, a tömegbe, a tömeg felé, vagy maguk elé lőttek, mindaddig amíg a tárban volt töltény.

Még nem bizonyítható teljességgel a szovjet egység és a rendőrök magatartása. *Polgár Lajos* rendőr százados 1957. november 19-i jelentése szerint, a szovjet harckocsik a rendőrkapitányság előtti tömeg szétesztelésében, később tűzerejükkel is részt vettek.

Mindkét oldalon – a karhatalmisták oldalán és a sérült és épségben maradt emberek között – óriási volt a pánik, a félelem. Menekülés, futkosás kezdődött a döbbenetes esemény után. Sok halott és sebesült maradt a téren. Többségük a megyei tanács épületének tengelyében feküdt, de innen a mai Rákóczi úti patika magasságáig találtak holttestet. A korabeli halotti anyakönyvek – Salgótarján, Somoskőújfalu, Zagyvapálfalva – átvizsgálása nyomán bizonyíthatóan negyvenhat halott: férfiak és nők, nagyobb részük munkába lévő fiatal vált áldozattá.

Tizenkét órára, amikor a harangszó megszólalt, az üres téren a vérfoltok, a néma döbbenet jelezte a néhány percig tartó tragédiát.

Beda József, a nagybányai munkástanács tagja, telefonon értesítette az üléselő Nagybudapesti Munkástanácsot – személyesen Rácz Sándort – az eseményekről. A salgótarjáni sortűz nagy szerepet játszott az új sztrájk meghirdetésében. Beda József, a fenti módon tájékoztatta az angol nagykövetséget is.

December 8-án, déltől a szovjet katonai parancsnok, a megyei rendőrparancsnokság rendkívüli állapotot hirdetett ki. Hirdetményük az eseményt fegyveres ellenforradalmi provokációnak minősítette, felelősét a Megyei Munkástanácsban jelölték meg. Kazáron kézigránátot – itt igazít – dobtak *Kovács D. László* aknász lakásába, súlyosan megsebesítették családját is.

4. Néhány motívum a további eseményekből

december 9.

Nógrádi Sándor aktívát tartott a megyei pártbizottságon. A meghívottak közül nagyon kevesen – talán tizenöten – fogadták el a meghívást. A város némaságba, félelembe burkolózott.

december 10.

Hétfőn, az üzemekben a korábbinál is nagyobb létszámban kezdték meg a munkát.

december 13.

Hadady Rudolfot, *Hargitai Lajost*, az acélgyári fegyveres csoport tagjait máig sem pontosan tisztázott körülmények között a hугyagi Ipoly-parton meggyilkolták.

december 16.

A salgótarjáni tragikus események miatt, huszonnyolc főt vett a rendőrség őrizetbe. Őket Balassagyarmatra szállították.

A letartóztatások tulajdonképpen 1956. december 8-tól kezdődően folytak. Többek között december 8-án, *Jecsmenik Andor* (30 éves) vasesztergályost, december 9-én *Szabó Ervín* (27 éves) anyagügyi előadót, december 12-én *Beda József* (36 éves) bányászt, *Szadvári Béla* (34 éves) bányászt, december

13-án, és december 20-án *Girtl Emilia* (21 éves) villanszerelőt, december 17-én Ferencz István (25 éves) garázmestert. Újabb letartóztatások voltak 1957 tavaszán. Ekkor vették őrizetbe az acélgári munkások második csoportját. A villamosközpont dolgozói közül: *Márton Imrét* és 9 társát. 1957. november 12-én *Szabó István* volt megyei rendőrkapitányt és Szabó Gábort, a helyettesét tartóztatták le.

A megyei munkástanács vezetői közül Mlinárik István (32 éves) Garamvölgyi Antal (44 éves) Kecskés Károly (32 éves), Édes György (17 éves), Kovács János (34 éves), *Bágyi Miklós* (35 éves) külföldre távozott.

1958 márciusában és októberében voltak a fellebbviteli tárgyalások. *Dr. Vida Ferenc* tanácselnök vezetésével, a Népbíróügyi Tanács hozta meg ítéletét. Ennek során: Mlinárik Istvánt – távollétében – halálra, Sartorisz Kálmánt 8 évre, Szabó Ervint 11 évre, Jecsmenik Andort 12 évre, Beda Józsefet 12 évre, *Szadvári Bélát* 5 évre, Ferencz Istvánt 12 évre ítélte. A balassagyarmati bíróság: Lénárt Andort 12 évre, Garamvölgyi Antalt – távollétében – 10 évre ítélte.

A megyei munkástanács első számú vezetői a tüntetők között nem voltak. Közülük többen külföldre távoztak. Este kézigránátot dobtak a szorospataki bányairoda ablaka alá.

December végétől

Az MSZMP által irányított állami és politikai konszolidáció helyi sajátosságokat felmutatva folyt: az MSZMP-be való átjelentkezés időpontját a salgótarjáni járásban több helyen – helytelenül – február 1-vel lezárták. Sok helyen a város környékén kemény értelmiségellenes magatartást tanúsítottak a pártszervek.

1957. február 2-án

Kádár János Salgótarjánban járt. Az itt elmondott beszédéből idézünk. *A karhatalomról*: „... Aki a forradalmi fegyelmet megszegi a legnagyobb kárt okozza a forradalomnak ... a néppel szemben ne fitogtassák erejüket, mert ne felejtsek el, hogy ez az erő nem a néppel, hanem a nép ellenségeivel szembeni erő.”

A salgótarjáni politikai-ideológiai helyzetről: „... akad egy kis szektarianus vonásuk is: itt lezárták a tagfelvételt, ott meg kijelentették, hogy az értelmiség zömében az ellenforradalmat támogatta. Ez nem igaz elvtársak.”

5. Következtetések, tanulságok

A korszak eredeti dokumentumainak, forrásainak feltárása a bőséges látzat ellenére is hiányos. Napjaink köznapi figyelme, a sokféle megnyilatkozás, a sokféle olvasható levelek, visszaemlékezések, cikkek bizonyosan segítik a jobb megismerést.

Fontos lenne azonban további autentikus személyek gondolatait olvasnunk. Indokolt, hogy eddig feltáratlan archívumok anyagát is megismerjük, így végleges és hiteles képet kapjunk – a ma még kissé homályos – karhatalmi és szovjet egységek szándékairól, akcióiról.

A meglévő és ismert forrásbázis ugyanakkor lehetőséget biztosított a viszonylag pontos folyamat és helyzetkép felvázolására. Az eddigi feldolgozások újra olvasása, a dokumentumokkal, az átélő kortársakkal történt találko-

zás után, a rész, az elemek, a jelenségek sokaságával a történeti rekonstrukció elvégezhető. A majdnem teljesség érzése még inkább szükségessé teszi a hiányok lehetőség szerinti pótlását: a kutatás folytatását.

A kutatás és a dolgozat eddigi eredményének tekintem, hogy ledönt, vagy ledönthet egy tabut életünkben. Az eddigi feldolgozások – a hivatalos helyi történetírás – bizonytalansága az 56-os események kapcsán könnyen igazolható. Sajnálatosnak minősíthetjük, hogy a város történetét feldolgozó kötet például a korszak egyik kritikus eseményéről, a december 8-án történekről említést sem tett. Így önmagától is megteremtődött az a tévhit: a történészeknek az akkori hivatalosságokkal együtt van takargatnivalójuk. A történetírás mindaddig könnyedén túl tette magát ezen a dilemmán, nem volt elég bátorsága annak feloldására. Eszembe jutott és ide kíváncsozónak éreztem *Marc Bloch* gondolatát: „Ha a történelmet, mint a megismerés eszközt lejáratták, ez csak azért történhetett, mert olyasvalamit kívántak tőle, amit eleve nem adhat, és nem is kell, hogy adjon”.

A mai kutató, a város lakói és a téma iránt érdeklődők számára is bizonyítani akarta: 56 eseményei, körüljárhatók, mérlegre tehetők. De csak akkor érthetők, az elfogadhatóság lehetőségeinek határain belül, ha a korszak általános és helyi erőterébe helyezzük el az eseményeket, a cselekvő személyeket.

6. Az események minősítése

A városi lét korábban jelzett társadalmi cseppfolyóssága miatt a hatalmi rendszer könnyedén összeomlott, amikor a korábbi vezetők elmenekültek a politikai porondról. Ami utánuk ott maradt az nem volt túl értékes: mert bizonytalanságot szült, arroganciát teremtett, félelmet gerjesztett. Mindezek hatásrendszerében a karrier, a törlesztési vágy dobott felszínre politikailag kevésbé súlyos személyiségeket, akik a megkapott lehetőséggel egyáltalán nem vagy alig tudtak októbertől decemberig élni.

A történelmileg kialakult szubjektív alulképzettség vezetett a decemberi tragikus eseményekhez. Mert hangsúlyoznunk kell: december 8-án szükségtelen – tragikus eseményeknek voltunk tanúi. Amit nem szabad, nem is lehet a lakosok emlékezetéből kiirtani. Az akkor és ott meghaltak, áldozatok voltak. A tragikumot csak mélyíti, hogy a velük szemben állók döntő többsége ugyancsak áldozat: ugyanannak a kornak félrevezetett emberei, akik felkészületlenségük miatt kevésbé tudtak bánni fegyvereikkel, félelmük, magukra maradottságuk miatt, önmagukat védő ösztöneik hatására cselekedtek.

A leírtakon túl a korszak vizsgálatát, és a december 8-val kapcsolatos helyzet clemzését tovább kell folytatnunk. Bizonytalanság érzékelhető a december 8-i sortűz okainak teljeskörűségénél. A végleges, megnyugtató lezárást most még nem tudtuk rögzíteni. A helyi okok között elsőként sorolom a zilált hatalom salgótarjáni körülményeinek alakulását, amelynek vizsgálata során előrevetítődött a helyzet felszámolásának mikéntje. De ettől elválaszthatatlan, hogy Miskolcon december 9-én nőtüntetés volt. December 10-én pedig tüntetés és fegyveres összecsapás a karhatalmisták, szovjet egységek és a tüntetők között. December 12-én Egerben ugyancsak magyar áldozatokkal járó tömegdemonstráció volt. Tüntetések fegyveres leverésére került sor ugyanekkor: Gyulán, Tatabányán, Hódmezővásárhelyen, Ózdon is.

Másrészt a kormány december 11-én statáriumot hirdetett a fegyveres eseményekben résztvevők ellen. December 12-én, meghozta a Központi Munkás-tanácsot feloszlató határozatát. Mindezekből belátható: a helyi és az országos folyamatok nem elválaszthatók. A ma ismert dokumentumok alapján a kettő közül a helyi konfliktusgóc volt a nyomatékosabb, amely az itteni körülmények belső rendszere miatt alakult olyan drasztikusan.

A város közhangulatát erőteljesen alakította az áldozatok száma. A levéltári anyagkönyvekből az általunk közölt számot rögzítettük. Tény azonban, hogy az esemény másnapján ide érkező Nógrádi Sándor száznál több halottról írt visszaemlékezésében. A „Nógrád megye története” több mint nyolcvan áldozatot regisztrált. Újabbán 131 fő áldozatról beszélnek.

A pontos szám hiánya ugyan nem csökkenti a tragédiát, csak zavarja a tisztánlátást.

Az eseményhez kapcsolódó folyamat, mint közvetett ok és az el nem hanyagolható történelmi-politikai mozgástér, a mozgatórugók összetettebbek. Feloszlásukat a kronológiában elvégeztük. Összefoglalóan leírható tény, hogy október végétől a városban, az utcán, az üzemekben is egyre erőteljesebben megjelent a kommunistaellenesség, a szovjetgyűlölet. Az is tény, hogy mind ez nem eredményezett fegyveres konfliktust, fizikai kegyetlenkedést. Ez szóháború volt.

Tény az is, hogy novemberben kiéleződött a megyei hatalomért folytatott harc, és ez a válság elmélyülését eredményezte. A bizonytalanság, a törékenység jellemezte a politikai életet.

Egyrészt: az új szervek iránt a tömegek irányából meglevő szimpátia kitapintható volt. Az új vezetők korábbi időszakból hozott, az október végi napokon kialakult tekintélye elegendő volt a hatalom megragadásához, de megszilárdításához már kevésnek bizonyult. Ehhez idejük sem volt. (Ez pontosan nyomon követhető a megyei tanács szerveivel folytatott vitában.)

Másrészt a megalakult MSZMP városi-megyei vezetői – elsősorban Andó István és Jakab Sándor – közötti nézetkülönbségek hosszasan hatottak, hatalmi villongássá váltak, amelyek csak 1957 elején jutottak nyugvópontra. Tisztátalanná tette a helyzetet az is, hogy a hazatért pártszervezők (Pothornik–Oczel) között is nézetkülönbségek hatalmasodtak el, amelyek személyeskedéshez vezettek, konfliktust teremtettek.

Mindezek miatt – *harmadrészt* – *kevésbé voltak ellenőrzöttek* az amúgy sem könnyen kezelhető politikai folyamatok, a karhatalom mindennapjai, ill. az utóbbiak mozgása sokszor a külön érdekek alapján ment végbe. A subjektívizmus, a személyeskedés indulatokat, félelmet, fenyegetést és fenyegetettséget gerjesztett. Ezek hatása alatti korlátozott cselekvés lényeges volt a tragikus eseményekben.

FORRÁSOK

Feldolgozások:

Nógrád megye története, IV. köt., írta Jakab S. 1944—1962. Salgótarján, 1974.

Salgótarján története. Főszerk. Szabó Béla. Salgótarján, 1972.

Száz év. Nógrád megyei bányász munkásmozgalom története. Salgótarján, 1970.

Bozsik Valéria: Nógrádi kommunisták harca. Kossuth, 1957.

Berecz János: Ellenforradalom tollal és fegyverrel. Kossuth, 1986.

Dávid János—Geskó Sándor—Schiffer Pál kutatásai, közleményei. Magyar Nemzet, 1989. jún. 17. Vasárnapi Ujság, 1989. jún. 18., jún. 20.

Geréb Sándor—Hajdú Pál: Az ellenforradalom utóvédharca. 1956. november—1957. március. Kossuth, 1986.

Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben. I—IV. köt. Táj. Hiv. kiadása. 1957.

Nógrádi Sándor: Új történet kezdődött. Kossuth.

Könczöl Csaba: Salgótarján, 1956. dec. 8. Hítel, 1989. 12. 13. sz. Tarjáni Tükör I. évf. II. sz.-től folyamatosan közölt visszaemlékezései, NOGRÁD c. napilap visszaemlékezései.

Bill Lomax: Magyarország 1956. Aura, 1989. 111—116. p.

DOKUMENTUMOK:

Nógrádi Sándor Múzeum dokumentumtára. Röplapok, újságok. Nógrád Megyei Levéltár. Salgótarján, Zagyvapálfalva, Somoskőújfalu. Halotti anyakönyv. 1956—1957.

Csabai József: A Magyar Szocialista Munkáspárt szervezeti fejlődése Nógrád megyében, 1956. nov.—1962. NSM Adattár, 1234.

Godó László: Az ellenforradalom Nógrád megyei története. 1956 okt. 23.—1957. máj. 31. NSM Adattár, 949—70.

Gáldonyi Béla: Egy harcos élet. (Pothornik József) NSM Adattár, 11—67.

Csábi Imre: Visszaemlékezés. NSM Adattár, 1623—73.

Kádár János: Felszólalás a Magyar Szocialista Munkáspárt Nógrád megyei aktiva-értekezletén. 1957. febr. 2. Művei I. kötet. Kossuth, 1987.

Lantos István: Harc a szocialista konszolidációért, Nógrád megyében. (1956. nov. 4.—1957. máj. 5.). NSM Adattár, 3272—88.

Hegyes Ferenc: Tizenötből a hetedik, NSM Adattár, 3399—88.

Oczel János: Visszaemlékezés. NSM Adattár, 2778—82.

Pothornik József: Önéletrajz. NSM Adattár, 208—67.

„Az élő történelem” c. múzeumi előadások hangszalagjai. 1980—1982.

Bírósági ítéletek. Eredeti másolat. NSM dokumentumtár. BM Archivum 141838/1. sz.; 141838. sz.; 141581 sz.